A vázlatosan ismertetett monográfia nemcsak azért nyeresége a nemzetközi COMENIUS-irodalomnak, mert hatalmas tényanyaggal dolgozik, hanem azért is, mert arra fog ösztönözni bennünket, hogy új felvetéseink szellemében revideáljuk nézeteinket, illetőleg helytelenül értelmezett adatait jobbítsuk. Különösen számunkra jelent ez komoly feladatot: a legújabb magyar kutatások eredményeit külföldi folyóiratokban is közre kell adnunk. A monográfia egyúttal arra is inspirál bennünket, hogy minél több adattal szolgáljunk egy olyan monográfia megírójának, aki vállalja COMENIUS utóéletének, hatásának regisztrálását, értékelését is. Egy ilyen monográfiára annál is inkább szükségünk van, mert nagyon ellentmondásos az a kép, amelyet COMENIUSról kapunk éppen az összefoglaló jellegű írásokban. Néha nagyon is modern és haladó COMENIUS-kép bontakozik ki egy-egy tanulmány lapjain, olykor meg-megjelennek olyan írások is, amelyek minden haladó vonást megtagadnak COMENIUSTÓL, s csak a teológus, a chiliasta, a pietista és a misztikus COMENIUSRÓL akarnak tudni.

Az ismertetett monográfia szerzője nem esik e végletes álláspontok, nézetek hibájába: jó filológiai arányérzékkel regisztrálja adatait, de részletesebb, mélyebb elemzéstől, kritikai mérlegeléstől szinte tudatosan óvakodik. MILADA BLEKASTAD monográfiáját mindazok szíves figyelmébe ajánljuk, akik összefoglaló, teljes képet akarnak nyerni COMENIUS életútjáról, életművéről.

BAKOS JÓZSEF

D. LORDKIPANIDZE: JAN AMOSZ KOMENSZKY

ЯН АМОС КОМЕНСКИЙ. Tbiliszi, 1969. 445 lap.

A grúz főváros egyetemének professzora, a Szovjetunió Neveléstudományi Akadémiájának levelező tagja ebben a könyvében jó összefoglalását adja a COMENIUSRÓL eddig felkutatott ismereteknek. „COMENIUS azok közé a történelmi személyiségek közé tartozik — írja előszavában —, akik alkotásaikkal és a nép önzetlen szolgálatával hervadhatatlan érdemeket szereztek és nagy szeretetet vívtak ki maguknak". (5. old.) Éppen ezért jogos, hogy őt a nevelés NEWTONJÁNAK, KOPERNIKUSZÁNAK, KOLUMBUSZÁNAK, a pedagógia atyjának és a népek tanítójának nevezik. A kissé patetikus hangú bevezetés után az első fejezetben a szerző áttekintést ad *a 17. századi Európa* gazdasági, társadalmi viszonyairól és azokról a jelentős tudományos eredményekről, amelyek különösen a filozófia és a természettudományok terén létrejöttek, s amelyek nagy hatással voltak nézeteinek alakulására. Különösen kiemeli BACONT, mint az empirikus materializmus megteremtőjét, akinek hatása különösen COMENIUS didaktikai koncepciójának kialakulásában játszott jelentős szerepet (például a szemléletesség elvének indoklása).

Majd felvázolja a szerző COMENIUS *életét*, megállapítva, hogy a nagy pedagógus életútja éppen olyan viharos, feszültségekkel teli és tragikus volt, mint a cseh nép története. „Mondhatjuk — írja —, hogy COMENIUS élete olyan tükör, amelyben világosan visszatükröződik a munkaszerető és tehetséges cseh nép története". (39. old.). Ezt a termékeny életet, gazdag életművet tíz periódusra tagolva mutatja be D. LORDKIPANIDZE. Ezek között szerepel *a magyarországi négy esztendő* is, amelyet a szerző így értékel: „ez a szakasz egyik legtermékenyebb periódusa COMENIUS életének a gyakorlati pedagógia vonatkozásában éppen úgy, mint új jelentős tudományos-elméleti műveinek gazdagítása területén. COMENIUS gyakorlati és ezzel kapcsolatos elméleti tevékenysége lényegében a sárospataki iskolában bontakozott ki." (66—67. old.) Részletesen beszél az „Orbis sensualium Pictus" keletkezéséről, s felsorolja azokat a műveket is, amelyeket itt írt.

A második fejezet COMENIUS *világnézetének* kérdésével foglalkozik. Az ezzel való részletesebb foglalkozást azzal indokolja a szerző, hogy a legnagyobb véleménykülönbség éppen ebben a kérdésben tapasztalható a szakirodalomban, ami a kutatók különféle filozófiai pozíciójából is származik. A témát a következő rendszerezésben olvashatjuk:

COMENIUS filozófiai nézetei: *a)* COMENIUS mint filozófus és gondolkodó, *b)* viszonya a filozófiai örökséghez, *c)* filozófiájának általános jellemzése, *d)* ismeretelméleti nézetei, *e)* filozófiájának panszofikus jellege.

COMENIUS társadalmi-politikai nézetei: *a)* COMENIUS társadalmi-gazdasági nézetei, *b)* politikai nézetei, *c)* terve az emberi társadalom egyetemes átalakításáról, *d)* nézetei a világbékéről és a hazáról.

A harmadik fejezetben a szerző COMENIUS *általános pedagógiai elveivel foglalkozva* a következő kérdéscsoportokat vizsgálja: a gyermek mint a nevelés tárgya; a nevelés célja és feladatai; a természetesség és a népiség elve.

Az *iskolára* vonatkozó comeniusi tanítások kerülnek sorra a negyedik fejezetben, az alábbi

felosztásban: 1. Az iskola rendeltetése, célja és feladatai. 2. A középkori iskolák kritikája. 3. Az iskolarendszer demokratikus alapokon történő átszervezése. 4. Az iskola tartalma. 5. Az iskola és az élet kapcsolata.

Az ötödik fejezetben a szerző COMENIUS *didaktikai nézeteit* teszi részletes elemzés tárgyává. Ezt LORDKIPANIDZE azzal indokolja, mivel véleménye szerint COMENIUS tevékenységének központi területét a didaktika alkotta, amelynek problémáit a maga korában magas tudományos színvonalon oldotta meg. A nevelés történetében szaktudományi szinten elsőként dolgozta ki az oktatás alapvető elméletét, ő világította meg annak lényegét, alapelveit és alapvető módszereit. Ez a kérdéskör a következő felbontásban kerül feldolgozásra: 1. COMENIUS tanítása az oktatás általános alapjairól. 2. Az oktatás didaktikai alapelvei. 3. Az osztály- és a tanórarendszer. 4. Az oktatás módszerei. 5. Az ismeretek és készségek ellenőrzése és értékelése.

A hatodik fejezet a következő címet viseli: *A személyiség nevelésének kérdései* Comenius pedagógiájában. Szó esik itt a személyiség nevelésének általános alapjairól, a humanitásra nevelés elveiről, az erkölcsi nevelés módszereiről, a fegyelemről.

A hetedik fejezet tárgya: COMENIUS nézetei *a pedagógusról*, melynek során a szerző bemutatja mindazokat a comeniusi követelményeket, amelyek egyfelől a pedagógus személyiségével, másfelől kötelességeivel kapcsolatosak.

A kötet további lapjain jó tájékoztatás található a szovjetunióbeli és csehszlovákiai comeniológiai kutatásokról, majd pedig különféle bibliográfiai összeállítások és mutatók zárják a könyvet.

ÁBENT FERENC

KAZIMIERZ STASIERSKI: A MAGYARORSZÁGI LENGYEL ISKOLAÜGY A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Szkolnictwo polskie na Wegrzech w czasie drugiej wojny swiatowej. Poznan, 1969. Uniwersytet im. Adam Mickiewicza w Poznaniu. 247 lap.

A közelmúlt magyar és lengyel történelmének nem lényegtelen fejezete a hazánkba menekült lengyelek sorsának alakulása a második világháború idején. A tények sokszor feledésbe merültek, máskor közömbösen haladtunk el mellettük, pedig a magyarországi lengyel menekültügy szerves része volt nemcsak a két nép barátságának, hanem a hitleri Németországgal szemben kibontakozó ellenállási mozgalomnak is.

STASIERSKI maga is menekült volt, s mint közvetlen szemtanú és kortárs, s mint avatott tollú történetíró hatamas dokumentumanyag és széleskörű politikai tájékozottság birtokában dolgozta fel a sokfelé szerteágazó, témát. A nyolc fejezetre tagolt könyv részletesen bemutatja a lengyel menekültek magyarországi iskoláztatását.

Bevezetőjében mélyrehatóan elemzi *a magyar—lengyel kapcsolatok alakulását a 30-as évek végén*, tárgyilagos értékelést adva a TELEKI-kormány bel- és külpolitikájáról. Sorra veszi a menekültekkel foglalkozó magyar és lengyel szerveket, értékeli munkájukat, bemutatja e szervezetek szerepét a németellenes és antifasiszta mozgalomban. De röviden a korábbi előzményekre is kitér. 1920 után a magyar külpolitikát a szovjetellenesség és a trianoni békeszerződés revíziójára való törekvés határozta meg, ennek rendelték alá a hagyományos politikai tradíciókat, így a lengyel—magyar barátságot is. Már 1920-ban történtek kísérletek a lengyel kormánnyal való közös politikai irányvonal kiépítésére, de ezt is a revízió szelleme hatotta át és így nem lehetett rokonszenves a győztes antantnagyhatalmak előtt. A két állam reakciós kormányai eleinte nem mondtak le az esetleges közös külpolitika lehetőségéről, csak az 1929-es gazdasági válság hatásai hoztak változást e kérdésben. Magyarország ugyanis Németországgal, Lengyelország viszont inkább a nyugati hatalmakkal fűzte szorosabbra kapcsolatait. Ennek ellenére a magyar kormány ápolni igyekezett a magyar—lengyel barátság gondolatát, bár HORTHYÉK a „barátságot" is saját revíziós céljaiknak rendelték alá.

STASIERSKI kiemeli, hogy a második világháború kitörésekor TELEKI kormánya éppen a lengyel—magyar barátságra való hivatkozással tagadta meg a német csapatok magyar területeken történő átvonulását Lengyelország ellen. Véleménye szerint TELEKI részben azért támogatta a Magyarországra menekült lengyelek szociális, kulturális és iskoláztatási ügyének megszervezését, hogy *erre hivatkozva kapcsolatot tudjon teremteni a nyugati szövetséges hatalmakkal.*

1939 szeptemberében, Lengyelország összeomlása után a lengyel emigránsok és katonai